

УДК 332.1:911.374.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.19.37>**Плотнікова М.Ф.**

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму
Поліський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2852-3009>

Булуй О.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та
туризму, Поліський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3368-4835>

Присяжнюк О.Ф.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та маркетингу,
Поліський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0066-9065>

Plotnikova Mariia, Buluy Oleksiy, Prysiazhniuk Oksana
Polissya National University

ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ ПРОДУКТИВНИМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ БІЗНЕСУ ТА ГРОМАД

INNOVATIVE MODEL FOR MANAGING SUSTAINABLE PRODUCTIVE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF BUSINESSES AND COMMUNITIES

Сільський туризм як важлива форма довгострокового сталого розвитку туризму та соціуму сприяє природоохоронній, зцілюючій діяльності, повертаючи любов у родину та здоров'я людині. ці все частіше використовують Екотуризм як стратегію підтримки сталого розвитку та збереження природи в заповідних районах та навколо них. Екотуризм – це зростаючий нішевий ринок у межах більшої туристичної галузі, який має потенціал стати важливим інструментом сталого розвитку. Річний обсяг продажів становить мільярди доларів, і це справжня галузь, яка прагне використовувати ринкові тенденції на свою користь. У той же час він часто працює зовсім інакше, ніж інші сегменти туристичної галузі, оскільки Екотуризм визначається результатами його сталого розвитку: збереження природних територій, біорізноманіття, просвітництвом тощо.

Ключові слова: родові садиби, родові поселення, стратегія, сільський туризм, екологія, сталий розвиток, підприємництво, управління.

Rural tourism, or ecotourism, is a type of tourism that consists of traveling to natural untouched and protected areas that protect the environment and improve the well – being of local residents. Ecotourism in its conscious perception follows certain principles: minimize the negative impact on the environment and communities, provide educational, interpretive and modern opportunities for tourists and hosts, maintain financial benefits and promote the economic development of local communities, respect local culture, traditions, rights and wishes, preserve biological and cultural diversity, plan, manage and monitor ecotourism activities to ensure its sustainability and quality, involve all stakeholders in the decision-making and cooperation process. Ecotourism as an important form of long-term sustainable development of Tourism and society contributes to environmental protection, healing activities, returning love to the family and human health. They are increasingly using ecotourism as a strategy to support sustainable development and conservation in and around protected areas. Ecotourism is a growing niche market in the larger tourism industry that can become an important tool for Sustainable Development. Annual sales are billions of dollars. This real industry seeks to use market trends to its advantage. At the same time, it often works quite differently from other segments of the tourism

industry, since ecotourism determined by the results of its Sustainable Development: preserving natural areas, educating visitors about sustainable development and providing benefits to the local population. Eco-settlements have been the center of ecotourism since they began to spread around the world, both to develop their own local economy and to share valuable information about sustainable development. One way to experience and learn from the ecotourism experience is to choose ecotourism. The GEN-Europe project "Eco-settlement experience" is a response to the demand for "intellectual vacations" that bring visitors closer to nature, create an understanding of sustainable lifestyle.

Keywords: *Family Homestead, Family Homestead Settlements, strategy rural tourism, ecology, sustainable development, entrepreneurship, management.*

Постановка проблеми. Сільський туризм у родових садибах та родових поселеннях – це вид туризму, який базується на використанні традиційних сільських будинків, де туристи можуть жити разом з господарями, дізнаватися про їхню культуру, історію, звичаї, ремесла, сільське господарство, екологію тощо [1–5]. Він сприяє сталому соціально-економічному розвитку, оскільки: створює нові робочі місця, можливості підприємництва, джерела доходу, інвестицій, інновацій, кооперації для молоді, жінок, людей з інвалідністю тощо, зберігає та розвиває природний, культурний, історичний, духовний потенціал сільських територій, сприяє формуванню національної толерантності, свідомості, ідентичності, миру, патріотизму тощо, залучає туристів до участі в охороні навколишнього середовища, раціональному використанню природних ресурсів, підтримці біорізноманіття, екологічній освіті, просвітництву, волонтерству тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сільський екологічний агротуризм є відносно новим видом туризму, який почав активно розвиватися в другій половині ХХ ст. Тому питання його розвитку є предметом дослідження багатьох дослідників у всьому світі. Серед українських дослідників, які вивчали питання розвитку можна згадати Ольгу Бейдик, яка є одним із основоположників теорії екологічного туризму в Україні. Її праці присвячені теоретичним основам туризму, його розвитку в Україні та світі; Віктора Храбовченка, який вивчає питання розвитку туризму в Карпатському регіоні України; Олега Дмитрука, який розкриває питання розвитку туризму в сільських районах України. Серед зарубіжних дослідників, які вивчали питання розвитку туризму, можна виділити таких як Гектор Цебаллос-Ласкурейна, який вважається одним із перших дослідників екологічного туризму; Філіпа Фроста, який вивчає питання розвитку туризму в Північній Америці; Мері Мейсон, яка вивчає питання розвитку туризму в Азії. Питання становлення та розвитку екологічного сільського аграрного туризму вивчали багато українських та зарубіжних авторів, які зробили вагомий внесок у теорію та практику цієї галузі. У своєму дослідженні ми спиралися на праці таких українських авторів як Биков М.Д., Вишневський В.І., Волосюк С.С., Волошинський О., Герасименко В.Г., Глушенко Д.Є., Зінько Ю.В., Каспрук І., Корольова О.В., Кузик С.П., Левченко О.В., Ляшенко О.В., Матвійчук Л.Ю., Маслак О.І., Нездоймінов С.Г., Ніколаєнко Т.В., Олесевич Д.Л., Пологовська Ю.Ю., Рутинський М.Й., Славути О.І., Степаненко О.В., Тарасенок А.І., Шаповалова О.В., Шульги В.П. та інших. Ці дослідники зробили значний внесок у розвиток теорії та практики туризму. Їхні праці сприяли зростанню обізнаності про туризм, його потенціал для збереження навколишнього середовища та сприяння сталому розвитку. Однак, сучасні виклики визначили потребу подальшого вивчення питання розвитку туризму, зокрема сільського екологічного агротуризму.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження був аналіз сільського соціально-еколого-економічного розвитку через реалізацію ідеї «Родова садиба» та механізми поширення досвіду як стійкої моделі розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сільський екологічний агротуризм має потенціал стати важливим інструментом для збереження навколишнього середовища. Він може допомогти підвищити обізнаність про екологічні проблеми, забезпечити

позитивний економічний вплив на місцеві громади і сприяти збереженню природних ресурсів. Розвиток сільського екологічного агротуризму повинен бути спрямований на досягнення балансу між інтересами туристів, місцевих громад і навколишнього середовища, що передбачає його стійкість з позиції екології, економіки та культури. Для успішного розвитку сільського екологічного агротуризму необхідна співпраця між різними зацікавленими сторонами, включаючи туристів, місцеві громади, державні органи та приватний сектор. Значний вплив на розвиток сільського екологічного агротуризму має ресурсне забезпечення.

Туроператори використовують різні ресурси для створення конкурентоспроможного туристичного продукту. Вони повинні ретельно продумати структуру туристичного продукту, щоб він відповідав потребам і бажанням туристів. Ресурси для створення туристичного продукту можна розділити на дві основні групи: а) фізичні ресурси (physical resources) – це матеріальні елементи, які необхідні для створення туристичного продукту (до них відносять, зокрема, природні ресурси, такі як мальовничі краєвиди, кліматичні умови, історичні та культурні ресурси, такі як пам'ятки архітектури, музеї; інфраструктурні ресурси, такі як транспорт, зв'язок тощо); б) нематеріальні ресурси (intangible resources) – це нематеріальні елементи, які необхідні для створення туристичного продукту (до них відносять людські ресурси, такі як персонал туристичних підприємств, гості; інформаційні ресурси, такі як інформація про туристичні напрямки, послуги; інноваційні ресурси, такі як нові технології, ідеї тощо).

Фізичні ресурси є основою для створення туристичного продукту. Вони забезпечують туристам необхідні умови для комфортного відпочинку та дозвілля. Фізичні ресурси для створення туристичного продукту, у першу чергу, включають: природні ресурси – це краса, клімат, рельєф, флора та фауна місця призначення, які приваблюють туристів; культурні ресурси – це історія, традиції, мистецтво, релігія, мова, кухня та люди місця призначення, які створюють унікальну атмосферу та досвід; інфраструктурні ресурси – це наявність та якість таких елементів, як водопостачання, електрика, дороги, транспорт, зв'язок, послуги та інші допоміжні сервіси, які забезпечують доступність та зручність подорожі. Нематеріальні ресурси також є важливим фактором, який впливає на рівень задоволення туристів від подорожі. Вони включають в себе такі елементи, як емоції, відчуття, та спогади, які туристи отримують під час подорожі. Ось кілька прикладів того, як туристичні підприємства можуть використовувати ресурси для створення туристичного продукту. Природні ресурси використовують для створення туристичних напрямків, таких як курорти, національні парки тощо. Історичні та культурні ресурси можуть бути використані для створення туристичних маршрутів, таких як екскурсії, або культурні заходи. Інфраструктурні ресурси, зазвичай призначені для забезпечення туристам комфортного пересування та перебування в місці призначення. Людські ресурси спрямовують для надання туристам якісних послуг та створення позитивного досвіду. Інформаційні ресурси можуть бути використані для просування туристичного продукту та залучення нових клієнтів. Інноваційні ресурси покликані створювати нові туристичні продукти та послуги.

За даними Державної служби статистики України, у 2022 р. в Україні було зареєстровано 21,25 млн туристичних відвідувань, що на 1,3% більше, ніж у 2021 р. З них 17,6 млн відвідувань здійснили іноземці, що на 1,1% більше, ніж у 2021 р. Внутрішній туризм зріс на 1,5% і склав 3,65 млн відвідувань. Основними напрямками внутрішнього туризму в Україні є: курортне відпочинок – найбільш популярними курортами в Україні є Одеса, Карпати; оздоровчий відпочинок – туристи відвідують санаторії, пансіонати, та інші оздоровчі заклади; екскурсійний туризм – подорожуючі відвідують історичні та культурні пам'ятки України. Основними напрямками в'їзного туризму в Україну є культурно-пізнавальний туризм (туристи відвідують історичні та культурні пам'ятки України, такі як Софійський собор у Києві, Львівська опера та інші); курортний відпочинок, зокрема у Карпатах та інших регіонах України; екотуризм

(туристи відвідують природні заповідники та національні парки України). Наразі тенденція становлення та розвитку туристичної галузі корелює із соціально-демографічною ситуацією в країні (рис. 1), яка позначилася наслідками національної політики, пандемією та війною. Загальний рівень соціально-психологічного напруження визначив специфіку підходу до туристичного продукту.

Традиційними складовими туристичного продукту в Україні є: проживання (туристи можуть зупинитися в готелях, хостелах, апартаментах, та інших закладах розміщення), харчування (туристи харчуються у ресторанах, кафе тощо, транспорт (туристи подорожують автобусами, поїздами, літаками та іншими видами транспорту), екскурсії (туристи відвідують історичні та культурні пам'ятки України тощо). Україна має багату історичну та культурну спадщину, яка є важливою складовою туристичного продукту. У країні розташовано понад 1000 музеїв, 2000 пам'яток архітектури, та інші культурні об'єкти. Крім того, Україна має мальовничі природні ландшафти, які є популярними серед туристів. У країні розташовано 15 національних парків, 10 природних заповідників, та інші природні об'єкти. Українська кухня є різноманітною та смачною. Вона включає страви з м'яса, риби, овочів та інших продуктів. Власники закладів та тур оператори України проводять активну роботу з просування своїх продуктів на національному та міжнародному ринку, використовуючи різні канали просування, зокрема інтернет, соціальні мережі тощо. У країні діє Національне агентство з розвитку туризму, яке займається розробкою та реалізацією маркетингових заходів.

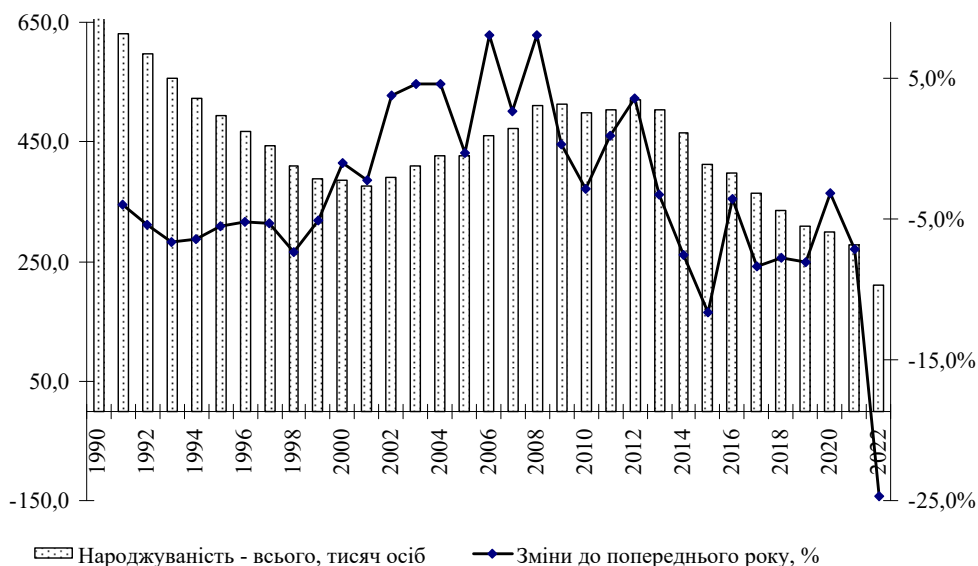

Рис. 1. Тенденція народжуваності в Україні у 1991–2022 рр.

Джерело: за даними [12–13]

Наразі набуває поширення екологічний сільських агротуризм або екотуризм, – це тип туризму, що полягає у подорожах до природних недоторканих людиною та природоохоронних територій, які захищають навколишнє середовище та покращують добробут місцевих жителів. Екотуризм у свідомому його сприйнятті відповідає певним принципам: мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище та громади, забезпечити освітні, інтерпретаційні та сучасні можливості для туристів та господарів, підтримувати фінансові переваги, сприяти економічному розвитку місцевих громад, поважати місцеву культуру, традиції, права та побажання, зберігати

біологічне та культурне різноманіття, планувати, управляти та моніторити діяльність екотуризму, щоб забезпечити її сталість та якість, залучати зацікавлені сторони до прийняття рішень та співпраці. Екотуризм є одним з найшвидше зростаючих секторів туризму в світі, який має великий потенціал для збереження природи, підвищення екологічної свідомості, підтримки місцевих громад та розвитку альтернативних форм туризму. Екотуризм може мати різні форми та види, такі як науковий, історичний, пригодницький, культурний, волонтерський, спортивний, духовний сільський, аграрний тощо. Відомими у світі прикладами екотуризму є подорож на слонах в Національному парку Читван (Непал), відвідування Великого Бар'єрного рифу (Австралія), похід до Мачу-Пікчу (Перу), сафари в Масаї-Мара (Кенія), вивчення Амазонського дощового лісу (Бразилія).

Інноваційною складовою екологічного туризму став сільський туризм у родових садибах та родових поселеннях, який наразі визнається перспективною стратегією сталого соціально-економічного розвитку бізнесу та громад. Він має ряд переваг порівняно з іншими видами туризму, зокрема підтримка місцевої економіки (активізує розвиток місцевих підприємств, створює робочі місця та підвищує доходи місцевого населення); збереження культурної спадщини (сприяє збереженню традиційних цінностей та культури місцевого населення); зменшення негативного впливу на навколишнє середовище (є менш шкідливим для навколишнього середовища, ніж інші види туризму). Сільський туризм у родових садибах та родових поселеннях має потенціал стати важливою складовою економіки України та сприяти розвитку сільських громад. Родові садиби та родові поселення мають ряд особливостей, які роблять їх привабливими для туристів: унікальна атмосфера (створюють унікальний колорит та атмосферу, яка приваблює туристів, які шукають відпочинок у колі сім'ї та друзів); близькість до природи (родові садиби та родові поселення, як правило, розташовані в мальовничих місцях, поблизу від природи, що дає можливість туристам насолодитися красою природи та відпочити від міської метушні); традиційні цінності та культура (родові садиби зберігають традиційні цінності та культуру місцевого населення, що цікавить туристів, які хочуть дізнатися більше про етику, мораль та історію рідного краю). Сільський туризм у родових садибах та родових поселеннях може бути успішним бізнесом, який приносить прибуток, створює робочі місця та сприяє розвитку громади. Однак для цього необхідно дотримуватися ряду умов, зокрема розробити ефективну маркетингову стратегію, забезпечити високий рівень обслуговування та налагодити взаємодію з місцевою громадою). В Україні прикладами успішного розвитку сільського туризму у родових садибах та родових поселеннях є досвід Закарпатської області, декі пропонують туристам відпочинок у мальовничій гірській місцевості, поблизу від природи. У Черкаській області родові поселення запрошують на відпочинок у колі сім'ї та друзів з можливістю дізнатися більше про традиційні цінності та культуру.

Екологічний туризм (ecotourism) як вид туризму, який спрямований на збереження навколишнього середовища і сприяє місцевому розвитку. Він має на меті забезпечити позитивний вплив на навколишнє середовище, економіку та культуру приймаючих громад. Екологічний туризм часто пов'язують з подорожами до дикої природи, таких як національні парки, заповідники та інші природоохоронні території. Однак він також може включати в себе подорожі до сільських районів, історичних місць, місць сили або культурних об'єктів. Основними принципами екологічного туризму є такі: збереження навколишнього середовища та сприяння сталому розвитку (екологічний туризм спрямований на мінімізацію впливу туризму на навколишнє середовище шляхом використання екологічно чистих методів, таких як використання відновлюваних джерел енергії, зменшення споживання води та зменшення кількості відходів); сприяння місцевому розвитку громад через створення робочих місць, розвиток місцевих культурних традицій, підтримку місцевих підприємств; освіта (сприяє освіті про навколишнє середовище через проведення круглих столів, конференцій, надання

інформації про екологічні проблеми, а також заохочення еко-свідомої поведінки). Подорожі до національних парків й заповідників, заказників та дентропарків, зокрема на території Брониківської сільської ради Житомирської області туристи бачать дику природу в її природному середовищі, можуть спостерігати за птахами, тваринами або рослинами. Подорожі на території сільських населених пунктів дозволяє туристам познайомитися з сільським життям і традиціями, зокрема допомагаючи місцевим фермерам чит під час участі у культурних заходах або насолоджуючись відпочинком на природі. Подорожі до історичних місць, місць сили збагачують туристів знаннями про історію, культуру громад, у тому числі відвідуючи руїни, музеї або культурні центри.

Яскравим прикладом такої діяльності є досвід автономного родового екопоселення у Вінницькій області та автономної родової садиби м. Радомишль Житомирської області [14–15]. Відроджуючи традиційні саманні технології, а також сучасні техніки будівництва з тюків соломи, з використанням каркасу та опалубки Вайсберга, прагнучи до автономності, спроможності та самозабезпечення, у першу чергу житлової, продовольчої, енергетичної, та вирішення демографічної проблеми, відновлюючи здоров'я мешканців, продукуючи товари з доданою вартістю, такі поселення та садиби є прикладом у наш час як виклики перетворити у можливості, трансляючи їх на перспективу через спадковість, шанобливе ставлення до Землі як до живої сутності, об'єднуючи однодумців [16]. Тенденція шириться світом, охоплюючи більше регіонів Європи, зокрема Швеції, Канади, США.

Головними мотивами облаштуватися, подорожувати та відпочувати у сільській місцевості стають як спадок, потреба догляду за хворими родичами, бажання віднайти сенс буття тощо, так і прагнення облаштувати майбутнє своїм дітям тощо. Насправді жити і відпочивати комфортно можна не лише за кордоном. Це як виклик, який кожен дозволяє собі зробити та самостійно віднайти на нього відповідь, новий стиль здорового життя, який є у тренді, мрія поєнання свободи та спроможності, відвідування нових територій та творчості (наприклад, через висадку дерев, догля за тваринами у природного середовищі, прагнення власного простору, якого немає у місті, бажання природного спокійного життя «не за гроші» у повільному ритмі за одночасного підвищення продуктивності, реалізувати власний досвід просвітництва, започаткувати бізнес у середовищі невеликої конкуренції, бажання щирої комунікації). А можливість працювати дистанційно, наприклад, у IT-сфері, розширює горизонти зайнятості за одночасного почуття впевненості. Люди шукають «своє місце» – локальні особливості, традиції, взаєморозуміння, поваги, зменшення дистанції, виховання якостей терпіння, обмін корисним досвідом, у тому числі перехід від спалювання органічних решток до їх компостування. І якщо людина ще не готова зробити остаточний вибір щодо переїзду у сільську місцевість, то екологічний сільський аграрний туризм може стати «тест-драйвом», який дозволить виявити моменти, на які варто звернути увагу, що дозволить уникнути розачарувань та втрати коштів. Це як перший крок у цікаву мантрівку свого життя, коли відкриваєш світі в себе знов і знов, долучаючись до глобального та прекрасного, одночасно залишаючи зону комфорту та набуваючи нових якостей, пізнаючи себе, вдосконалюючи навички комунікації, долаючи непередбачувані ситуації, вдосконалюючи фізичну форму.

Висновки. Україна має значний потенціал для розвитку туризму. У країні розташовано багату історичну та культурну спадщину, мальовничі природні ландшафти, та різноманітна гастрономічна культура. Для подальшого розвитку туризму в Україні необхідно вжити наступних заходів з розширення та удосконалення туристичної інфраструктури (необхідно будувати нові готелі, ресторани, та інші заклади, які відповідають міжнародним стандартам), покращення якості туристичних послуг (варто підвищувати кваліфікацію персоналу туристичних підприємств, впроваджувати сучасні технології), розвитку маркетингових заходів (активніше просувати українські туристичні продукти на світовому ринку).

Перспективним з цієї позиції визнаємо досвід функціонування родових садіб та родових поселень. Родові поселення – це форма організації життя людей, які об'єднуються за родовою, духовною або екологічною спорідненістю, та створюють гармонійні відносини з природою та суспільством. Роль родових поселень у розбудові просторового розвитку територіальних громад може бути такою: 1) Родові поселення можуть сприяти відродженню територій, які зазнали депопуляції, деградації, конфліктів або кризи, шляхом залучення людей, які мають бажання та можливість жити та працювати на цих територіях, та створення умов для їх соціально-економічного розвитку; 2) Родові поселення можуть сприяти наповненню бюджетів громад, шляхом розвитку підприємницької діяльності, заснованої на безвідходному виробництві, відновлюваних джерелах енергії, пермакультурі, екологічному туризмі, народному мистецтві та інших сферах, які не тільки забезпечують доходи, але й зберігають та примножують природні ресурси; 3) Родові поселення можуть сприяти розвитку громадянського суспільства, відповідальності та активності мешканців, шляхом формування свідомості, які беруть участь у прийнятті рішень, управлінні та контролі за розвитком своєї території, а також співпрацюють з іншими громадами, органами влади, громадськими організаціями та науковими установами. Таким чином, родові поселення можуть мати позитивний вплив на просторовий розвиток територіальних громад, якщо вони дотримуються принципів добровільності, відкритості, самодостатності, екологічності, соціальності та інноваційності.

Список використаних джерел:

1. Овдіюк О., Присяжнюк О., Плотнікова М., Довженко В. Інноваційні управлінські рішення у адмініструванні сталого розвитку регіону в умовах COVID-19. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 22. С. 114–119.
2. Родова садиба: технології, комунікації, управління, економіка, підприємництво, екологія / Васильєв М., Гончаренко М., Грабар І., Каракаш І., Якобчук В., Молодецька С., Плотнікова М. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 484 с.
3. Васильєв М., Плотнікова М. Перспективи розвитку сільських територій та Концепція «Родової садиби»: соціально-екологічний аспект. *Вісник ЖНАЕУ*. 2014. № 2. Т. 4, ч. II. С. 412–423.
4. Кропивко М. Родові садиби – альтернативний шлях розвитку сільської території. *Регіональний вимір*. 2016. URL: <http://surl.li/pzxf>
5. Присяжнюк О., Васильєв М., Плотнікова М. Стратегічні орієнтири розвитку національної економіки. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава : ПДАА, 2016. Вип. 2 (13). С. 187–196.
6. Васильєв М., Плотнікова М. Пріоритети інвестиційного розвитку сільських поселень. *Вісник Одес. нац. ун-ту ім. І.І. Мечникова. Серія: Економіка*. 2013. Т. 18. Вип. 1. С. 162–171.
7. Васильєв М. Родові садиби – один з напрямів раціонального використання земельних ресурсів ОТГ. *Управління та раціональне використання земельних ресурсів в новостворених територіальних громадах: проблеми та шляхи їх вирішення* : Зб. наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 05–06 березня 2019 р.). Херсон : ДВНЗ "ХДАУ", 2019. С. 153–156.
8. Плотнікова М. Родові поселення – приклад ефективного бізнесу на сільських територіях. *Підприємництво в аграрній сфері: глобальні виклики та ефективний менеджмент* : матеріали II Міжн. наук.-практ. конф. (9–11 лютого 2021 р.) / за заг. ред. Л. Бухаріної. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. С. 162–171.
9. Ходаківський Є., Войтенко А., Плотнікова М., Булуй О. Психологічні засади управління та планування інноваційним регіональним розвитком територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 6. С. 58–64.
10. Кропивко М. Організаційні особливості створення родових садіб як альтернативної форми розвитку господарств населення. *Journal: Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics"*. 2015. Vol. 2. No. 2. P. 24–29.
11. Гринчук Ю., Шемігон О., Биба В. Управління розвитком сільських територій – основа успішного аграрного бізнесу. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.9.8
12. Скільки дітей щороку народжувалося в Україні за період незалежності. *Слово і діло*. 2023. 4 серпня. URL: <http://surl.li/pvtttd>

13. Блашкевич Д. Коефіцієнт народжуваності в Україні впав до катастрофічно низького рівня – дослідження. *Foreign Ukraine*. 2023. URL: <http://surl.li/pvubf>
14. На Вінниччині з'явився автономне родове екопоселення. Від Seeds. 2021. URL: <http://surl.li/pzxxmt>
15. Автономна родова садиба. URL: <http://surl.li/pzxns>
16. Slow living у селі. Як Іванка Дячук досліджує життя в будиночках серед природи. URL: <http://surl.li/pzxxku>

References:

1. Ovdiiuk O., Prysyzhnyuk O. F., Plotnikova M. F., Dovzhenko V. A. (2021) Innovatsiini upravliniski rishennia u administruvanni staloho rozvytku rehionu v umovakh COVID-19 [Innovative management solutions in the administration of sustainable development of the region in the context of COVID-19]. *Investments: practice and experience*, vol. 22, pp. 114–119. (in Ukrainian)
2. Vasiliev M., Goncharenko M., Grabar I., Karakash I., Yakobchuk V., Molodetskaya S., Plotnikova M. (2021) Rodova sadyba: tekhnolohii, komunikatsii, upravlinnia, ekonomika, pidpriemnytstvo, ekolohiia [Family Homestead: technologies, communications, management, economics, entrepreneurship, ecology]. Kyiv: Lira-K Publishing house. (in Ukrainian)
3. Vasiliev M., Plotnikova M. (2014) Perspektyvy rozvytku silskykh terytorii ta Kontseptsiiia «Rodovoi sadyby»: sotsialno-ekolohichni aspekt. [Prospects for Rural Development and the concept of "Family Homestead": socio-ecological aspect]. *Vestnik ZHNAEU*, vol. 2, no. 4, pp. 412–423. (in Ukrainian)
4. Kropivko M. (2016) Rodovi sadyby – alternatyvnyi shliakh rozvytku silskoi terytorii [Family Estates – an alternative way of Rural Development]. *Regional dimension*. URL: <http://surl.li/pzxf> (in Ukrainian)
5. Prysyzhnyuk O., Vasiliev M., Plotnikova M. (2016) Stratehichni oriientyry rozvytku natsionalnoi ekonomiky [Strategic guidelines for the development of the national economy]. *Scientific works of the Poltava state agrarian Academy*. Poltava: PDAA. Vol. 2 (13), pp. 187–196. (in Ukrainian)
6. Vasiliev M., Plotnikova M. (2013) Priorityty investytsiinoho rozvytku silskykh poselen [Priorities of investment development of rural settlements]. *Bulletin of the I. I. Mechnikov Odessa National University. Series: Economics*, vol. 18, no. 1, pp. 162–171. (in Ukrainian)
7. Vasiliev M. (2019) Rodovi sadyby – odyn z napriamiv ratsionalnoho vykorystannia zemelnykh resursiv OTH [Family Estates – one of the directions of rational use of land resources of AHS. *Management and rational use of land resources in newly created territorial communities* : problems and ways to solve them: collection of scientific papers of the All-Ukrainian science-practice. conf. Kherson: "KHSU". pp. 153–156. (in Ukrainian)
8. Plotnikova M. (February 9-11, 2021) Rodovi poselennia – pryklad efektyvnoho biznesu na silskykh terytoriiakh [Generic settlements are an example of effective business in rural areas]. *Entrepreneurship in the agricultural sector: global challenges and effective management* : materials of the II intern. science-practice. conf. for zag. Ed. L. Bukharina. Zaporozhye: ZNU publ., pp. 162–171. (in Ukrainian)
9. Khodakivsky E., Voitenko A., Plotnikova M., Bului O. (2021) Psykholohichni zasady upravlinnia ta planuvannia innovatsiinym rehionalnym rozvytkom terytorialnykh hromad [Psychological foundations of management and planning of innovative regional development of territorial communities]. *Investments: practice and experience*, no. 6, pp. 58–64. (in Ukrainian)
10. Kropivko M. (2015) Orhanizatsiini osoblyvosti stvorennia rodovykh sadyb yak alternatyvnoi formy rozvytku hospodarstv naseleння [Organizational features of creating family estates as an alternative form of development of households]. *Journal: Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics"*, vol. 2, no. 2, pp. 24–29. (in Ukrainian)
11. Grinchuk Yu., Shemigon O., Biba V. (2020) Upravlinnia rozvytkom silskykh terytorii – osnova uspishnoho ahrarnoho biznesu [Rural Development Management – the basis of successful agricultural business]. *Efficient economy*, no. 9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.9.8> (accessed January 22, 2024). (in Ukrainian)
12. Skilky ditei shchoroku narodzhuvalosia v Ukraini za period nezalezhnos ti [How many children were born annually in Ukraine during the period of independence]. *Word and deed*. (2023). Available at: <http://surl.li/pvtttd> (in Ukrainian)

13. Blashkevich D. (2023) Koeffitsiient narodzhuvanosti v Ukraini vpav do katastrofichno nyzkoho rivnia – doslidzhennia [The Birth Rate in Ukraine has fallen to a catastrophically low level – research]. *Foreign Ukraine*. Available at: <http://surl.li/pvubf>

14. Na Vinnychchyny z'avylosia avtonomne rodove ekoposelennia [An autonomous ancestral eco-settlement appeared in the Vinnytsia region]. From Seeds. (2021). Available at: <http://surl.li/pzxmt> (in Ukrainian)

15. Avtonomna rodova sadyba [Autonomous Family Homestead]. Available at: <http://surl.li/pzxns> (in Ukrainian)

16. Slow living u seli. Yak Ivanka Diachuk doslidzhuie zhyttia v budynochkakh sered pryrody [Slow living in the village. How Ivanka Dyachuk explores life in cabins in the middle of nature]. Available at: <http://surl.li/pzxku> (in Ukrainian)
